

נתונים על נשירת תלמידים ושיעור למידה בקרב האוכלוסייה הבדואית בדרום

מסמך זה נכתב לבקשת חבר הכנסת יוסף עטאונה ויוצגו בו נתונים נבחרים על נשירת תלמידים ושיעור למידה בקרב האוכלוסייה הבדואית בדרום.

1. רקע

נשירת בני נוער מהלימודים הפורמאליים היא תופעה מוכרת בארץ ובעולם, ונחשבת לאחד הגורמים המרכזיים המזינים פערים חברתיים ומשמרים אותם. תופעת הנשירה נקשרת להתנהגויות סיכון שונות. לדוגמה, בני נוער שלא נמצאים במסגרת לימוד מעורבים בפשיעה בהיקף גבוה יותר מבני נוער שנמצאים במסגרת לימוד. על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (להלן: הלמ"ס) בשנת תשפ"א (2020/21) שיעור בני הנוער בגיל 12-18 שהיו להם תיקים פליליים ולא נמצאו במסגרת לימוד היה גבוה פי 5 מהשיעור המקביל בקרב מי שלמדו בבתי ספר בפיקוח משרד החינוך (20 בני נוער ל-1,000 נפש, לעומת 4 בני נוער ל-1,000 נפש, בהתאמה).¹

כיום מקובל להבחין בין נשירה גלויה לנשירה סמויה. נשירה גלויה משמעה ניתוק פיזי של נער או נערה ממערכת החינוך המיועדת לבני גילם, כלומר עזיבת תלמידים שהיו רשומים ללימודים במסגרת חינוכית מוכרת כך שהם אינם רשומים בה עוד. נשירה סמויה היא היעדרות תכופה ממערכת החינוך או נוכחות פסיבית בכיתה מבלי שמתקיים תהליך של למידה משמעותית. התנהגות זו של תלמיד מכונה גם "נוכח נפקד".

שיעור הנשירה בקרב תלמידים בדואים בדרום גבוה מאוד ביחס לקבוצות אחרות באוכלוסייה (ראו הרחבה בהמשך המסמך). נשירת התלמידים הבדואים נובעת מגורמים ייחודיים שונים, והמרכזיים שבהם המוכרים לגורמים העוסקים בתחום הם: מצב חברתי כלכלי נמוך של מרבית האוכלוסייה הבדואית גורם לתלמידים רבים לעזוב את הלימודים כדי לסייע בפרנסת המשפחה; בקרב הורי התלמידים יש מודעות נמוכה לחשיבות החינוך הפורמלי ולסיום 12 שנות לימוד והדבר מביא הורים לעודד את ילדיהם לצאת לעבוד במקום לסיים את לימודיהם; רבים מבתי הספר (בעיקר במגורים בלתי מוסדרים המוגדרים גם "פזורה") שוכנים במבנים לא מותאמים ולא מזמינים ללמידה; מוסדות החינוך רחוקים ממקומות המגורים וקיימת תלות בהסעות שנתפסות לא בטיחותיות ובמקרים מסוימים גם לא מותאמות לצרכי התלמידים (לדוגמה, תלמידים שנעזרים בהסעות אינם יכולים להישאר בבית הספר לתכניות תוספתיות); קיימת נטייה של הורים להוציא את ילדיהם מבתי הספר

¹ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 2022, לוח 8.6.

אם אין להם אופק של רכישת השכלה גבוהה או תעסוקה מקצועית; תלמידים רבים מתקשים בלימודים ויש מחסור במסגרות לימוד לתלמידים חלשים; איכות נמוכה של המורים המועסקים במערכת החינוך בחברה הבדואית והיעדר מודעות לתפקידם במניעת נשירה; בקרב חלק מההורים יש התנגדות, שמקורה בתרבות מסורתית, שבנותיהם ילמדו מחוץ ליישוב או במסגרות מעורבות לבנים ולבנות; היעדר אכיפה של ביקור סדיר על ידי הרשויות המקומיות; אקלים בית ספרי שלילי, כגון שכיחות גבוהה יחסית של אלימות חמורה בחינוך הבדואי.²

גורם נוסף שעשוי לתרום לרמת הנשירה הגבוהה קשור בתנאי המחיה הירודים של האוכלוסייה הבדואית בנגב, הנובעים מתשתיות לקויות. מרבית המגורים הבדואים הלא מוסדרים אינם מחוברים לתשתיות חשמל, מים וביוב וכמעט שאין בהם שירותים ציבוריים. נסיבות אלה מקשות על תלמידים לקיים שגרת לימודים רציפה ואפקטיבית.³

צמצום הנשירה בקרב התלמידים הבדואים הינו יעד שנמצא על סדר יומה של הממשלה ובשנים האחרונות התקבלו כמה החלטות ממשלה הכוללות התייחסות לנושא הנשירה ממערכת החינוך בחברה הבדואית:

- במרס 2022 התקבלה החלטה 1297 בנושא תכנית לפיתוח כלכלי חברתי בקרב האוכלוסייה הבדואית בנגב 2022-2026. במסגרת ההחלטה נקבע כי תכנית האב שתגובש עבור מערכת החינוך בחברה הבדואית בנגב תתמקד בין השאר בצמצום ומניעת נשירה גלויה וסמויה במערכת החינוך ביישובי התכנית, תוך התבססות על מיפוי עומק ומתן מענים פדגוגיים, בשים לב לצורכי האוכלוסייה, למאפיינים מגדריים ולמאפיינים ייחודיים של כל אחת מהרשויות. עוד נקבע כי לצורך יישום תכנית העבודה יוקצו על ידי משרדי האוצר והחינוך 190 מיליון ש"ח על פני שנות התכנית.
- באוקטובר 2021 התקבלה החלטה 550 בנושא התכנית הכלכלית לצמצום פערים בחברה הערבית עד לשנת 2026. בהחלטה נקבע כי במסגרת תכנית העבודה שתגובש יכלל יעד של צמצום של לפחות 50% מהפער במדדי הנשירה בין החינוך הערבי והבדואי לחינוך העברי, כך שהנשירה הגלויה ממערכת החינוך בכל שכבות הגיל לא תעלה על 1% מכלל הלומדים. עוד נקבע בהחלטה כי לצורך מדידת הנשירה הסמויה ייקבע על ידי משרד החינוך מדד לנשירה סמויה שיביא לידי ביטוי את שיעור התלמידים הרשומים במערכת החינוך אך אינם פעילים בהתאם להגדרות שייקבעו.
- בפברואר 2017 התקבלה החלטה 2397 בנושא תכנית לפיתוח כלכלי חברתי בקרב האוכלוסייה הבדואים בנגב 2017-2021. במסגרת ההחלטה הוטל על משרד החינוך לקבוע יעדי תוצאה ברורים בארבעה יעדי על שהשגתם תיבחן בכל שנה ובתום התכנית החמש שנתית. אחד היעדים שהוגדר הינו הפחתת שיעור הנשירה של תלמידי תיכון השייכים לאוכלוסייה הבדואית בנגב. בנוסף נקבע בהחלטה כי יוקצו למשרד החינוך במשך תכנית החומש 112 מיליון ש"ח עבור תכניות שעיקרן בין היתר תכניות למניעת נשירה.

² רות ברוך קוברסקי ואחרים, [נשירה בקרב תלמידים בחינוך הבדואי בנגב](#), מאיר-ס-ג'וינט-ברוקדייל, דצמבר 2022.

³ מבקר המדינה, [דוח בנושא פעולות הרשויות המקומיות לאיתור תלמידים נושרים ממוסדות חינוך. למניעת נשירה ולטיפול בה](#), יולי 2022.

- בספטמבר 2011 התקבלה החלטה 3708 בנושא תכנית לקידום הצמיחה והפיתוח הכלכליים של האוכלוסייה הבדואית. בהחלטה נקבע בין השאר כי משרד החינוך יפעיל תכניות ייעודיות לשיפור הישגים לימודיים, לצמצום פערים, להרחבת ההתמדה בלימודים ולהשלמת בגרות.

בעקבות החלטות הממשלה החל משרד החינוך להפעיל תכניות ומענים ממוקדים ומותאמים לצמצום הנשירה בחברה הבדואית, מעבר למענים שניתנו על ידי המשרד עוד קודם לכן להתמודדות עם תופעת הנשירה בכלל האוכלוסייה ובקרב קבוצות שבהן התופעה נפוצה. המשרד החל להפעיל כמה תכניות ייעודיות להתמודדות עם הנשירה הגלויה והסמויה בחברה הבדואית, כגון תכנית "נחשון" לצמצום הנשירה בבתי הספר היסודיים וחיטובת הביניים ותכנית "רכז התמדה" במסגרתה עובדי הוראה בחטיבות הביניים בחברה הבדואית עוברים הכשרה ייעודית בנושא התמדה בלימודים ומניעת נשירה מבתי ספר.⁴ בנוסף, בשנת 2017 הוקמה במשרד החינוך ועדת היגוי שהכילה תכנית פדגוגית מקיפה בהתאם ליעדים שבהחלטת הממשלה 2397. בין השאר כללה התכנית קביעה של יעדי תוצאה בנושא נשירת תלמידים בדואים: ירידה של 0.2% לפחות בשנה בשיעור הנשירה במגזר מכלל הלומדים עד לשיעור של 1.2% בשנת 2021 וירידה בשיעור הלא לומדים בכיתה י"ב מתוך שכבת הגיל עד ל-17.6% בשנת 2021.⁵

במחקר שנערך על ידי מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל (להלן: מכון ברוקדייל) בנושא תופעת הנשירה בקרב תלמידים בחינוך הבדואי בנגב (במסגרת מערך מחקרים שהמכון מבצע עבור תכנית החומש לאוכלוסייה הבדואית בנגב), נמצא כי **אף שיש מגוון רחב של תכניות העוסקות במניעת נשירה או בטיפול בה ביישובים הבדואים, רק מקצתן מיועד למנוע מצבי נשירה טרם הופעת סימני הנשירה.** עוד נמצא כי אנשי המקצוע בשטח לא מכירים את היצע התכניות, וכי חסר מידע מאורגן בנוגע להפעלת התכניות ביישובים והמידע על התכניות מפוזר אצל בעלי תפקידים שונים וגופים שונים, ללא שקיים גוף מקצועי או בעל תפקיד שיש לו ראייה כוללת ויכולת להתאים בין כלל המענים הקיימים ובין הצרכים המסוימים של כל יישוב וכל בית ספר. בנוסף, נמצא כי יש מחסור ניכר בתכניות לתלמידים שכבר הגיעו למצבים של נשירה גלויה וכי יש קושי לתת מענה מתאים למי שכבר נשרו מן המסגרות, בין השאר בשל קושי ניכר באיתור הנושרים ובשל מחסור במסגרות חלופיות מותאמות או מענים בתוך בית הספר שיכולים לסייע בקליטה מחדש של מי שנשרו.⁶

כאמור, הגורמים לנשירת התלמידים הבדואים הם מגוונים ומכאן שהטיפול בבעיית הנשירה אינו יכול להתמצות אך ורק בתכניות ייעודיות לטיפול בתלמידים נושרים או בתלמידים שנמצאים בסכנת נשירה, אלא נדרש מענה מקיף שכולל התייחסות נפרדת לכל היבט שיכולה להיות לו השפעה על תפקוד התלמידים, הן בתחום החינוך והן בתחומים אחרים. בתכניות החומש הנזכרות לעיל ניתנים מענים בהיבטים שונים בתחום החינוך בחברה הבדואית, בין היתר בנושא בינוי כיתות לימוד והגברת הנגישות למוסדות החינוך, בנושא שיפור הידע והאוריינות השפתית בשפות הערבית והעברית ובנושא העלאת איכות ומקצועיות ההון האנושי הקיים והעתידי במוסדות

⁴ מבקר המדינה, **דוח בנושא פעולות הרשויות המקומיות לאיתור תלמידים נושרים ממוסדות חינוך, למניעת נשירה ולטיפול בה**, יולי 2022.

⁵ אתי וייסבלאי, מרכז המחקר והמידע של הכנסת, **חינוך בחברה הבדואית בנגב - תמונת מצב**, 30 באוקטובר 2017.

⁶ רות ברוך קוברסקי ואחרים, **נשירה בקרב תלמידים בחינוך הבדואי בנגב**, מאירס-ג'וינט-ברוקדייל, דצמבר 2022.

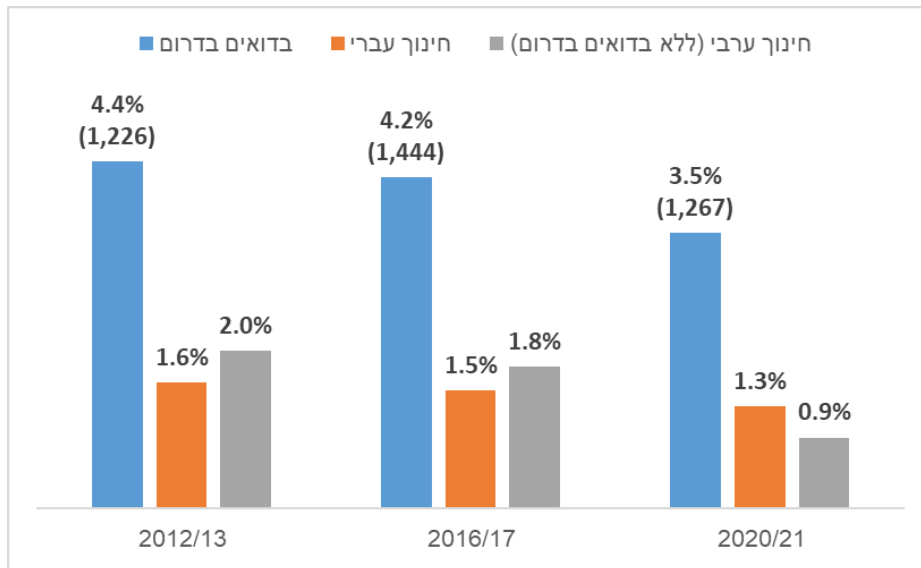
החינוך. כמו כן ניתנים במסגרת תכניות החומש מענים בתחומים אחרים, ובכלל זה תחומים כלכליים, תעסוקתיים ותחברתיים.

2. נתונים

2.1 נשירה גלויה

השיטה הרווחת למדידת נשירה גלויה במערכת החינוך בישראל מתבססת על השוואת מספר הלומדים בתחילת שנת לימודים מסוימת למספר הממשיכים בלימודיהם בתחילת השנה שאחריה. **כלומר, ספירת התלמידים שנשרו בשנת לימודים מסוימת ("נשירה שנתית").** הנתונים המוצגים להלן מבוססים על שיטת מדידה זו ועל ההגדרה המצומצמת, הכוללת רק את מי שנשרו מהלימודים ואינם לומדים במסגרת חלופית ידועה (כגון בתי ספר מקצועיים ותכנית היל"ה לנוער בסיכון). נתוני הנשירה בקרב התלמידים הבדואים הופקו בלמ"ס לבקשת מרכז המחקר והמידע של הכנסת.

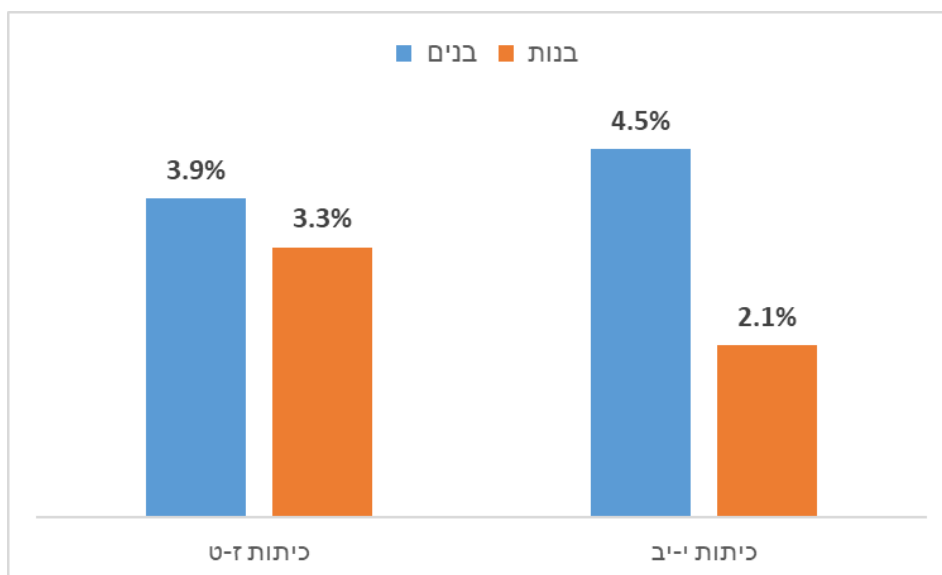
תרשים 1. שיעור נשירה בקרב תלמידי כיתות ז'-י"ב, לפי קבוצת אוכלוסייה⁷

מהנתונים עולה כי **שיעור הנשירה בקרב התלמידים הבדואים בדרום גבוה משמעותית משיעור הנשירה בקרב תלמידי החינוך העברי והערבי.** בשנת תשפ"א (2020/21) שיעור הנשירה בקרב התלמידים הבדואים עמד על 3.5%, לעומת 1.3% בקרב תלמידי החינוך העברי ו-0.9% בקרב תלמידי החינוך הערבי (ללא בדואים בדרום). עוד עולה מהנתונים כי לאורך השנים חלה ירידה בשיעור הנשירה בכל קבוצות האוכלוסייה. עם זאת, יש להביא בחשבון כי ייתכן כי נתוני השנה האחרונה המוצגת מושפעים ממגפת הקורונה שנמשכה גם בשנת תשפ"א.⁸

⁷ מקור נתוני החינוך העברי והחינוך הערבי: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השנתונים הסטטיסטיים לישראל בשנים 2022 (לוח 4.27), 2018 (לוח 8.27) ו-2014 (לוח 8.36). עיבוד נתוני החינוך הערבי ללא בדואים בוצע באמצעות הפחתת נתוני הנשירה בקרב התלמידים הבדואים שהופקו בלמ"ס לבקשתנו.

⁸ שהיית רבים מהתלמידים והמורים בבידוד ואי קיומם של לימודים פרונטאליים סדירים במערכת החינוך עשוי להשפיע על עדכון מצבת התלמידים וכתוצאה מכך על הזיהוי המדויק של התלמידים שנשרו ממערכת החינוך.

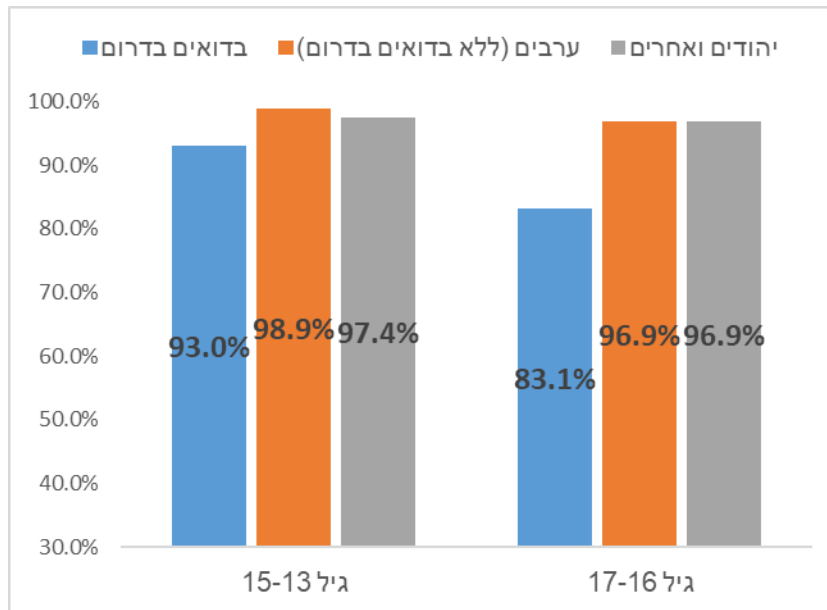
תרשים 2. שיעור נשירה בקרב תלמידים בדואים בדרום בכיתות ז'-י"ב, לפי מגדר, תשפ"א (2020/21)

מהנתונים עולה כי **בשני שלבי החינוך המוצגים שיעור הנשירה בקרב הבנים הבדואים גבוה משיעור הנשירה בקרב הבנות הבדואיות**. בכיתות י'-י"ב שיעור הנשירה בקרב הבנים גבוה ביותר מפי שניים משיעור הנשירה בקרב הבנות (4.5% לעומת 2.1%, בהתאמה). עוד עולה מהנתונים כי בקרב הבנים הבדואים הנשירה בכיתות י'-י"ב גבוהה מזו שבכיתות ז'-ט', אולם בקרב הבנות הבדואיות התמונה היא הפוכה והנשירה בכיתות ז'-ט' דווקא גבוהה מזו שבכיתות י'-י"ב.

2.2 שיעור למידה

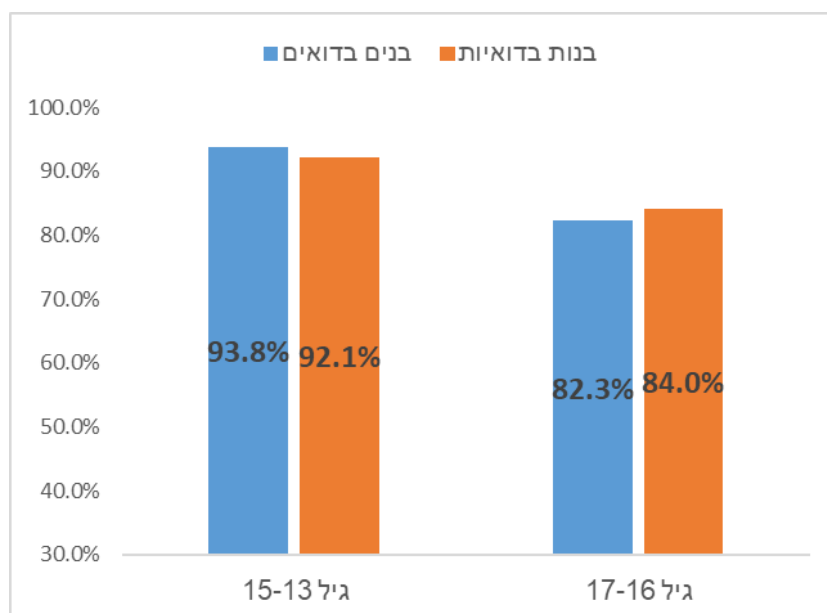
להלן יוצגו נתונים על בני נוער בגיל 13-17 שרשומים במסגרת חינוכית ידועה כלשהי ("שיעור למידה"). להבדיל מהנתונים בפרק הקודם, המציגים נשירה בשנת לימודים מסוימת בלבד, נתונים אלה עשויים להצביע על היקף אי-הלמידה בקרב בני נוער, וכן על היקף הנשירה המצטברת של בני נוער. הנתונים הופקו בלמ"ס לבקשת מרכז המחקר והמידע של הכנסת.

תרשים 3. שיעור למידה בקרב בני נוער בגיל 13-17, לפי קבוצות אוכלוסייה, תשפ"א (2020/21)

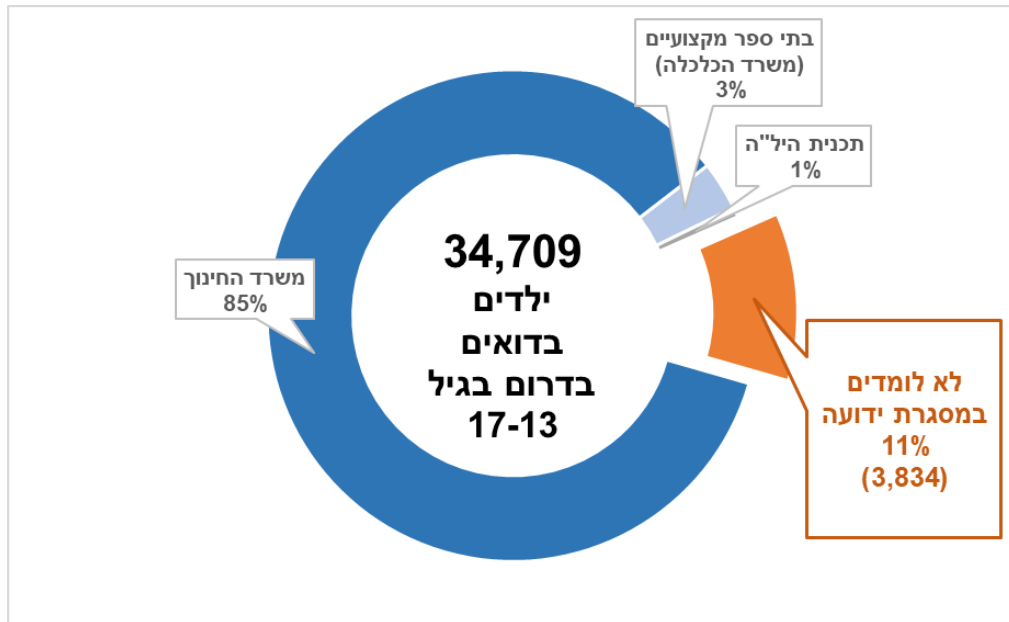
מהנתונים עולה כי שיעור הלמידה בקרב בני הנוער הבדואים המתגוררים בדרום נמוך משמעותית משיעור הלמידה בקרב בני הנוער היהודים והערבים. לדוגמה, שיעור הלמידה בקרב בני נוער בדואים בגיל 16-17 הינו כ-83% בלבד, לעומת כ-97% בקרב בני הנוער היהודים והערבים בגיל זה. משמעות הדבר היא כי אחד מכל שישה (כ-17%) נערים בדואים בדרום בגיל 16-17 לא לומד במסגרת חינוכית ידועה כלשהי, לעומת כ-3% בלבד מבני הנוער היהודים והערבים בקבוצת גיל זו. נוסף כי ביחס לשתי קבוצות הגיל יחדיו (גילאי 13-15 יחד עם גילאי 16-17), שיעור הלמידה בקרב תלמידים בדואים הוא 89%, דהיינו כ-11% אינם לומדים במסגרת ידועה.

תרשים 4. שיעור למידה בקרב בדואים בדרום בגיל 13-17, לפי מגדר, תשפ"א (2020/21)

מהנתונים עולה כי בעוד בקבוצת הגיל 13-15 שיעור הלמידה בקרב הבנים הבדואים גבוה מעט מהשיעור המקביל בקרב הבנות הבדואיות (93.8% לעומת כ-92.1% בהתאמה), בקבוצת הגיל 16-17 תמונת המצב היא הפוכה ושיעור הלמידה בקרב הבנים הבדואים נמוך מזה של הבנות הבדואיות (82.3% לעומת 84% בהתאמה).

תרשים 5. בדואים בדרום בגיל 17-13, לפי המסגרת החינוכית שבה הם לומדים, תשפ"א (2020/21)

מהנתונים עולה כי 85% מבני הנוער הבדואים בגיל 17-13 לומדים בבתי ספר בפיקוח משרד החינוך, 3% לומדים בבתי ספר מקצועיים בפיקוח משרד הכלכלה והתעשייה ו-1% לומדים בתכנית היל"ה המיועדת לנוער בסיכון. כ-11% מהבדואים בדרום בגיל 17-13 לא לומדים באף מסגרת מוכרת (3,834 בני נוער).

הממצאים שהוצגו להלן אודות שיעור הלמידה בקרב הבדואים בדרום מתיישבים עם ממצאי מחקר שנערך לאחרונה על ידי מכון ברוקדייל, בשיטת מדידה אחרת: בחינת מי שהיו רשומים כתלמידי כיתה ו' בשנה מסוימת ולא הופיעו כרשומים במסגרת חינוכית ידועה בשש השנים שלאחר מכן.⁹ במחקר נמצא כי 19.5% מתלמידי החינוך הבדואי שהיו צפויים לסיים את לימודיהם בכיתה י"ב בשנת 2019, עזבו את מערכת החינוך בשלב כלשהו לאחר כיתה ו', לא סיימו 12 שנות לימוד ולא היו רשומים מסגרת חינוך ידועה אחרת. נתון זה דומה לנתון שהופק עבורנו על ידי הלמ"ס לפיו 17% מבני הנוער הבדואים בדרום בגיל 16-17 לא למדו בשנת תשפ"א (2020/21) במסגרת חינוכית ידועה כלשהי.

⁹ רות ברוך קוברסקי ואחרים, [נשירה בקרב תלמידים בחינוך הבדואי בנגב](#), מאירס-ג'וינט-ברוקדייל, דצמבר 2022.

כיתה ו' נבחרה על ידי המכון ככיתה המייצגת את שנתון הגיל, נוכח בדיקה שהעידה על מיעוט דיווח על עזיבה בבית הספר היסודי מצד אחד (1% מן התלמידים שהתחילו כיתה א' בשנת 2013 לא היו רשומים במסגרות חינוך פורמליות בשנת 2018, כאשר היו אמורים ללמוד בכיתה ו'), וריבוי הנשירה בחטיבת הביניים מן הצד האחר.

- לצד הנתון הכללי עלו במחקר מכון ברוקדייל ממצאים רלוונטיים נוספים:
- שיעור העזיבה בקרב הבנים הבדואים גבוה משיעור העזיבה בקרב הבנות הבדואיות: 21.5% מהבנים עוזבים, לעומת 17.5% מהבנות. גיל העזיבה הממוצע של הבנות נמוך משל הבנים (14.5 בקרב הבנות, לעומת 15.3 בקרב הבנים).
  - **שיעור העזיבה בקרב התלמידים הבדואים המתגוררים במגורים הבלתי מוסדרים (26.6%) גבוה משמעותית משיעור העזיבה בקרב התלמידים הבדואים המתגוררים ביישובים המוכרים (15.9%).** הפער בין שיעור העוזבים ביישובים מוכרים ובין שיעורם במגורים הבלתי מוסדרים בולט בעיקר בקרב בנות (12.2% עוזבות ביישובים מוכרים לעומת 27.5% עוזבות במגורים בלתי מוסדרים), אם כי הוא מצוי גם בקרב בנים (19.3% עוזבים ביישובים מוכרים לעומת 25.8% עוזבים במגורים בלתי מוסדרים).
  - בבחינה של תופעת הנשירה במשך השנים בולטת ירידה של 4.6 נקודות האחוז בין שנתון 2014 לשנתון 2019, המהווה צמצום של 19% בשיעור התלמידים שעזבו את מערכת החינוך לפני סיום 12 שנות לימוד. **הפער בין אחוז העוזבים בקרב התלמידים הבדואים לאחוז העוזבים בקרב כלל התלמידים בישראל צומצם בין השנים** ב-3.9 נקודות האחוז: מפער של 15.5 נקודות האחוז בשנת 2014 לפער של 11.6 נקודות האחוז בשנת 2019 (25% מן הפער צומצם). **עם זאת, על אף הצמצום, הפער נותר ניכר.**

2.3 נשירה סמויה

כאמור, מקובל כיום להבחין בין נשירה גלויה לנשירה סמויה. נשירה סמויה היא היעדרות תכופה ממערכת החינוך או נוכחות פסיבית בכיתה מבלי שמתקיים תהליך של למידה משמעותית. בעוד המונח נשירה גלויה מוגדר וברור, נשירה סמויה, מעצם טבעה, מורכבת וקשה יותר לזיהוי. גורמים שונים מנסים לאמוד את היקף הנשירה הסמויה במערכת החינוך ובכלל זה בקרב התלמידים הבדואים בנגב¹⁰, אולם **נכון להיום לא מתקיימת מדידה רשמית של הנשירה הסמויה במערכת החינוך**. כאמור בפרק הרקע, בהחלטת ממשלה 550 שהתקבלה באוקטובר 2021 נקבע כי לצורך מדידת הנשירה הסמויה ייקבע על ידי משרד החינוך מדד לנשירה סמויה שיביא לידי ביטוי את שיעור התלמידים הרשומים במערכת החינוך אך אינם פעילים בהתאם להגדרות שייקבעו. **ככל הידוע לנו מדד שכזה טרם נקבע.**

בעניין זה נוסף כי בדוח מבקר המדינה שפורסם לאחרונה בנושא נשירת תלמידים צוין עד מועד סיום הביקורת (נובמבר 2021) משרד החינוך לא סיים להגדיר בתיק תלמיד של המשרד את מאפייני התלמידים שבנשירה סמויה. המבקר המליץ למשרד להשלים את ההגדרות הנדרשות ולכלול אותן בתיק תלמיד שהגורמים הרלוונטיים מנהלים. על-פי המבקר, מתכונת סדורה לאיתור תלמידים הנמצאים בסכנת נשירה סמויה בתוך בתי הספר ודיווח עליהם יכולה לסייע להשיבם למסגרת בית ספרית או למצוא מענה מתאים עבורם במסגרות חלופיות.¹¹

¹⁰ ראו לדוגמה אומדן שנערך על ידי מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל: רות ברוך קוברסקי ואחרים, [נשירה בקרב תלמידים בחינוך הבדואי בנגב](#), מאירס-ג'וינט-ברוקדייל, דצמבר 2022.

¹¹ מבקר המדינה, [דוח בנושא פעולות הרשויות המקומיות לאיתור תלמידים נושרים ממוסדות חינוך, למניעת נשירה ולטיפול בה](#), יולי 2022.